

Verplichten én verleiden

Frits van Oostrom over cultuureducatie

Kim van der Meulen Onderwijs is de plek bij uitstek voor cultuuroverdracht – mits er enthousiaste, bevlogen leraren voor de klas staan die niet terugdeinzen voor een beetje dwang, aldus Frits van Oostrom. De oud-president van de KNAW en man achter de Canon van Nederland spreekt over cultuureducatie, toetsing en het belang van docenten. Hij neemt daarbij geen blad voor de mond.

Hoewel het vak Culturele Kunstzinnige Vorming (CKV) al meer dan tien jaar verplichte kost is op Nederlandse middelbare scholen, valt er volgens Frits van Oostrom nog een hoop te schaven aan de manier waarop jongeren kennis opdoen over muziek, beeldende kunst, theater, dans en andere vormen van kunst en cultuur. 'Er is genoeg ruimte voor cultuureducatie in het onderwijs, maar scholieren zien het om een of andere reden toch als een niet serieus te nemen vak. Een vak waarop je niet kunt blijven zitten. Dat is curieus: waarom zou gevoel voor kunst a priori minder belangrijk zijn dan kennis van scheikunde?'

Preken tot de bekeerden wil de wetenschapper niet, maar om de imagoschade van de kunstvakken te bezweren en de kwaliteit ervan te verbeteren vindt hij het van belang allereerst de reden van cultuureducatie op school te benadrukken. 'Cultuur is weliswaar geen absoluut noodzakelijke voorwaarde voor een bestaan, maar toch zijn we ervan

overtuigd dat cultuur een verrijkende ervaring is voor een mens.' Daar zit iets paternalistisch in, geeft Van Oostrom toe, maar dat geldt voor het hele onderwijs: 'We geven ook wiskunde omdat we denken dat het goed is om er iets van te weten. Kennismaken met cultuur betekent kennismaken met schoonheid en met de ander; het kweekt sensibeleit en empathie.'

Zoek aansluiting

Bij een vak dat gestoeld is op schoonheid, dringt de vraag zich op: is school wel een geschikte plek voor een eerste ontmoeting met kunst en cultuur? 'Absoluut', vindt Van Oostrom. 'Een beetje dwang is helemaal niet erg bij cultuuronderwijs. Het onderwijs is sowieso gelegaliseerde indoctrinatie.'

De stichting CJP, die leerlingen in het voortgezet onderwijs sinds 2008 namens het ministerie van OCW voorziet van een budget dat te besteden is aan cultuur, moedigt jongeren juist aan hun eigen culturele smaak

te ontwikkelen. Docenten kunnen ervoor kiezen (een deel van) het tegoed klassikaal te besteden, aan verplichte culturele activiteiten dus, maar ze kunnen leerlingen ook zelf laten beslissen waar ze individueel het tegoed aan uitgeven. ‘Door leerlingen zelf op ontdekkingsreis te sturen, verdwijnt de rol van docenten niet. Het is hun taak en verantwoordelijkheid om jongeren te laten kennismaken met muziek, films of toneelstukken die ze nog niet kennen, of waar ze van huis uit niets van hebben meegekregen. Ik ben ervan overtuigd dat jongeren nieuwsgierig zijn en openstaan voor nieuwe ervaringen. We zijn in Nederland soms zo waanwijs om te denken dat je in het onderwijs vooral moet brengen wat de kinderen zelf bezighoudt, maar dat werkt niet.’

Van Oostrom vervolgt: ‘Jongeren zijn al geïnteresseerd in popmuziek; laat dat de basis zijn voor een kennismaking met klassieke muziek op school. Je hoeft niet te beginnen met ingewikkeld werk van Wagner of Sjostakovitsj; laat eens een mooie melodie van Chopin horen of een hedendaagse componist die een nieuwe draai geeft aan een bekend werk. En geef achtergrondinformatie. Vertel bijvoorbeeld hoe Mozart al op z'n vijfde componeerde, door zijn vader werd meegenomen naar alle

Europese hoven en daar werd vertoond als een aap die kunstjes doet. Ik maak me sterk, dat jongeren zulke verhalen fantastisch vinden. Er is een parallel te trekken naar “wonderkinderen” die ze al bewonderen, zoals jong voetbaltalent en de jonge Facebook-oprichter Mark Zuckerberg. Zo'n insteek wil overigens niet zeggen dat leerlingen alles in stille aanbidding mooi gaan vinden, maar ze maken in ieder geval op een zo aansprekend mogelijke manier kennis met cultuur.

‘Een beetje dwang is helemaal niet erg bij cultuuronderwijs’

Sommigen vinden het niks; anderen worden geraakt. Maar dat geldt voor alle vakken.’

Een nieuwe methodiek

Als school de aangewezen plaats is om jongeren een culturele basis mee te geven, waar moet die basis dan uit bestaan? Welke kunstwerken, composities en literaire werken moeten overgedragen worden op de nieuwe generatie, en wie bepaalt dat? Volgens Van Oostrom ligt hier een gezamenlijke taak voor docenten en experts uit het culturele en educatieve veld. Pas in tweede instantie zouden educatieve uitgeverij zich met de vakinhoud moeten bemoeien. ‘Je kunt methodes schrijven en dure lesboeken vol plaatjes uitgeven – waar mijns inziens momenteel te veel energie en geld aan wordt besteed – maar in de eerste instantie moeten we ons afvragen: welke culturele kennis moeten leerlingen bij uitstek opdoen? In de huidige antiautoritaire samenleving is het lastig om daar keuzes in te maken, maar het

is noodzakelijk voor gedegen cultuuronderwijs. We moeten ons niet verliezen in cultuurrelativisme. Niet alles is even belangrijk. Vermeer is een interessantere schilder dan d'Hondecoeter en de *Pietà* van Michelangelo is belangrijker dan *For the Love of God* van Damien Hirst, al kun je die twee best eens tegenover elkaar plaatsen.'

Volgens Van Oostrom biedt een canon van cultuureducatie uitkomst bij het maken van zulke keuzes. 'Dat is een geschikte methodiek voor cultuuronderwijs, omdat het weliswaar lesstof voorschrijft, maar de docent vrijheid geeft daar zelf een invulling aan te geven op basis van zijn eigen vaardigheden en enthousiasme. Je kunt eindeloos discussiëren of Bach of Mozart de belangrijkste componist is, daar kom je nooit uit, maar beiden representeren de absolute top die van speciale waarde is.'

Toen de Canon van Nederland in 2005 onder leiding van Van Oostrom werd samengesteld, volgde natuurlijk ook – vooral van historici – kritiek op de gemaakte keuzes. 'Sommigen zagen de Canon puur als een lesje geschiedenis en vonden dat Annie M.G. Schmidt er daarom niet in thuis hoorde. Inderdaad, die zou ook best in een canon van cultuureducatie passen; het is een vakoverstijgend concept. Bovendien is het geen compleet overzicht, maar een baken voor docenten.

Het zegt niet hoe er onderwezen moet worden, maar biedt aanknopingspunten voor het samenstellen van een aansprekend onderwijsprogramma. Het is de taak van docenten om daar invulling aan te geven. Of dat nou een excursie is, leerlingen research op internet laten doen of het vertellen van verhalen.'

Kunst is geen scheikunde

Ook de toetsing van het vak moet herzien worden, vindt Van Oostrom. Cultuur-

'Cultuuroverdracht is niet afhankelijk van bezoek aan een culturele instelling'

overdracht zou zich daar namelijk te veel op baseren, ten koste van de kunstbeleving. 'Als je kinderen vraagt om te beschrijven wat ze mooi vinden aan *De Zonnebloemen* van Vincent van Gogh, is dat wel een hele zinnige vraag, maar je kunt hun antwoorden niet als goed of slecht beoordelen. Het is geen scheikunde, waarbij je simpelweg kunt zeggen: fout, dit is geen natriumchloride. Daarom moeten we ook van het minutieus gecijferd afstappen. Mijn zestienjarige zoon kreeg onlangs 14 procent cijferaftrek voor een verhaaltje over Magritte, omdat hij volgens een softwareprogramma datzelfde percentage plagiaat had gepleegd. Wikipedia-kopieën moet je natuurlijk genadeloos afstraffen, maar zulk cijferwerk is onzin – het verkeerde antwoord op het softe imago dat CKV onder leerlingen heeft. Om toch serieus genomen te worden, cijferen docenten extra streng. Geef liever punten voor een goed beredeneerd antwoord of een boeiend verslag waar goed over nagedacht is. Natuurlijk zijn er procedures

en afspraken waar scholen zich aan moeten houden, maar regel het vak niet dicht.’

Het klassikaal bezoek aan het theater, de bioscoop of het museum ziet Van Oostrom niet als alfa en omega voor cultuuroverdracht op school. ‘Het is een waardevolle aanvulling, maar ik ben ervan overtuigd dat ze er uiteindelijk toch wel naartoe gaan als het vak CKV goed en inspirerend gegeven wordt. Voor de meeste kinderen is de school toch de eerste plek waar ze met kunst en cultuur in aanraking komen.’

Cultuuronderwijs valt of staat bovendien niet bij het organiseren van museum- of theaterbezoek. Sommige toneel- en dansgezelschappen, zoals MEEKERS in Rotterdam, organiseren korte voorstellingen die zich in het klaslokaal afspelen. Een uitkomst voor docenten. ‘Het vereist geen complexe organisatie, neemt weinig tijd in beslag, de leerlingen hoeven het klaslokaal niet uit en toch gaat kunst echt leven.’

Maar zelfs zonder oog in oog te staan met makers hoeft kunstonderwijs niet beperkt te blijven tot lesboeken en dia’s, zoals in de jaren zestig het geval was. ‘Op YouTube alleen is al prachtig materiaal te vinden, van Wim Sonneveld tot Joost Prinsen die geëmotioneerd Willem Wilminks *Ben Ali Libi* voordraagt. Een bezoek aan Het Concertgebouw is natuurlijk onovertroffen, maar zonder moet het ook kunnen. Cultuuroverdracht is niet per se afhankelijk van een bezoek aan een culturele instelling.’

Belang van cultuurmakelaars

Belangrijker dan de methodiek en toetsing is volgens Van Oostrom de docent zelf: die kan een wezenlijk onderscheid maken tussen cultuur als verplichting en cultuur als verleiding. ‘Je kunt schoolvakken bedenken, lesmethodieken schrijven en websites bouwen, maar uiteindelijk moet een vonk overspringen tussen een jongere en een zogeheten cultuurmakelaar, iemand die ze

met kunst en cultuur in aanraking brengt. Ouders kunnen die rol vervullen, maar de meeste kinderen hebben dat geluk niet. Voor hen is de school de belangrijkste cultuurmakelaar. Daarom is het onderwijs als uitgesproken plek voor cultuuroverdracht ook zo belangrijk: iedereen in Nederland krijgt ermee te maken.’

Desondanks wordt de rol van docenten in het cultuuronderwijs onderschat. ‘Iedereen denkt bij zijn middelbareschooltijd terug aan een docent die spectaculaire proefjes in de klas deed of enthousiast vertelde, nooit aan een schoolboek. Een goede docent heeft daarom niet alleen een gedegen vakkennis, maar is ook een aansprekende persoonlijkheid.’

Maar hoe valt zoiets subjectiefs als persoonlijkheid aan te leren? ‘Dat is niet aan te leren, maar een leraar Latijn die een quiz wint over Asterix en Obelix, of een scheikundeleraar die goed kan voetballen, heeft ook in de klas wel degelijk een streepje voor. Jongeren nemen een hoop van je aan, als je meer te bieden hebt dan alleen de lesstof.’

Waar volgens Van Oostrom op docentenopleidingen wel meer aandacht aan besteed zou mogen worden ter bevordering van kunstonderwijs, is kunst zelf. ‘Tijdens het samenstellen van de Canon van Nederland hebben we gemerkt dat de vakinhoud bij pabo’s de laatste jaren enorm onder druk is komen te staan. Er is verminderde aandacht voor het geven van Nederlands, geschiedenis en kunstvakken; de nadruk ligt op meer sociale zaken: hoe je moet omgaan met kinderen die ADHD hebben, wier ouders zijn gescheiden of die te maken hebben met huiselijk geweld. Toen ik naar de middelbare school ging, eind jaren zestig, waren docenten daar nooit mee bezig, terwijl er natuurlijk ook gepest werd en ouders in scheiding lagen. Ik vind het heel goed dat er nu onderwijzers zijn die daar oog voor hebben. Algemene didactiek is dus zeker geen onzin, maar de balans moet teruggevonden worden. Het

Kim van der Meulenis redacteur van *Boekman*

aantal uren dat een docent in opleiding met vakken als geschiedenis en kunst bezig is, is tegenwoordig minimaal. Terwijl docenten die gedegen kennis van kunst en cultuur juist nodig hebben voor het samenstellen van een aansprekende les.'

Mochten ze met een canon van cultuureducatie werken, dan zouden docenten een kader hebben waarbinnen ze op basis van eigen interesses of de directe omgeving invulling kunnen geven aan hun lessen. 'Leraren in Delft zetten bijvoorbeeld zwaarder in op Vermeer, en in agrarische gebieden weid je uit over de prachtige pluimveeschilderijen van d'Hondecoeter. Docenten moeten ruimte krijgen om eigen initiatief te tonen en niet klakkeloos methodieken uit boeken volgen.'

Ook de kwaliteit van het kunstvakonderwijs kan verbeterd worden. Toen de commissie-Van Oostrom enkele jaren geleden aan de Canon van Nederland werkte, tegenwoordig verplichte kost voor basisscholen, ontdekte zij dat het instroomniveau van de pabo de afgelopen jaren niet bepaald gestegen was. Van Oostrom verklaart dit door een negatieve spiraal: door de lage achting voor de onderwijzer en zijn vak zijn weinig scholieren geïnteresseerd in een docentenopleiding, waardoor het instapniveau laag wordt gehouden. 'In Finland staan

uitsluitend docenten voor de klas die een universitaire opleiding hebben afgerond. Daarvoor wil ik niet direct pleiten, maar het geeft wel aan dat het onderwijs uiterst serieus wordt genomen. Daar kunnen we wat van leren. Met betere docentenopleidingen worden docenten vakkundiger en enthousiaster. Zo gaat cultuuronderwijs vanzelf meer vonken. Daar ben ik van overtuigd.'

‘Met betere docentenopleidingen worden docenten vakkundiger en enthousiaster’